

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК: 336.74

Бричка Б.Б.

асистент кафедри історії України,
економічної теорії та туризму
Львівського національного університету ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Brychka Bohdan

Assistant Lecturer at Department of History of Ukraine,
Economic Theory, and Tourism
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary
Medicine and Biotechnologies Lviv

ПОЛІТИКА ЗМІНИ НОРМАТИВУ ОБОВ'ЯЗКОВОГО РЕЗЕРВУВАННЯ В УКРАЇНІ

THE POLICY OF CHANGE OF THE RESERVE REQUIREMENT IN UKRAINE

У статті розглянуто сутність норми обов'язкового резервування як одного з найважливіших інструментів грошово-кредитної політики. Норма обов'язкового резервування є важливим інструментом грошово-кредитної політики, що серйозно впливає на пропозицію грошей у національній економіці. Норма резервування є відсотком від залучених комерційним банком коштів, що повинні зберігатися на рахунок у центральному банку. Проаналізовано динаміку норми обов'язкового резервування, встановленої Національним банком України, та цілі, які переслідував регулятор. Розглянуто макроекономічні та зовнішньоекономічні умови, у яких діяв Національний банк України. Досліджено адекватність зміни нормативу обов'язкового резервування відповідно до умов грошової системи та динаміки основних макроекономічних показників.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, норма обов'язкового резервування, пропозиція грошей, грошовий мультиплікатор, ліквідність банків.

В статье рассмотрена сущность нормы обязательного резервирования как одного из важнейших инструментов денежно-кредитной политики. Норма обязательного резервирования является важным инструментом денежно-кредитной политики и серьезно влияет на предложение денег в национальной экономике. Норма резервирования является процентом от привлеченных коммерческим банком средств, которые должны храниться на счете в центральном банке. Проанализированы динамика нормы обязательного резервирования Национального банка Украины, и цели, которые преследовал регулятор. Рассмотрены макроекономические и внешнеэкономические условия, в которых действовал Национальный банк Украины. Исследована адекватность изменения норматива обязательного резервирования в соответствии с условиями денежной системы и динамики основных макроэкономических показателей.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, норма обязательного резервирования, предложение денег, денежный мультипликатор, ликвидность банков.

The essence of the rate of reserve requirements as one of the most important instruments of monetary policy is considered in the article. The reserve requirement rate is an important instrument of monetary policy, which seriously affects the supply of money in the national economy. The reserve requirement rate is a percentage of funds raised by a commercial bank that must be kept in an account of the central bank. The dynamics of the reserve requirement rate set by the National Bank of Ukraine and the goals pursued by the regulator have been analyzed, as well as the macroeconomic and foreign economic conditions in which the National Bank of Ukraine acted. The adequacy of the change of reserve requirement rate in accordance with dynamics of the monetary system and the dynamics of the main macroeconomic indicators is investigated. Currently, the most common form of setting reserve requirements is the determination of reserve requirements rate as a percentage of liabilities. At the same time, the requirements can be set to the total amount of liabilities or to certain parts of them, which in practice is most common. Generally recognized liabilities for setting reserve requirements are time deposits and demand deposits. Another method used

less frequently is to establish reserve requirements rate as a percentage of lending: required reserves are calculated on the basis of the amount of loans provided by the bank. Reserve requirements are used by central banks to solve macroeconomic long-term tasks of stabilizing monetary circulation and regulating volumes of money supply, that is, as an instrument of monetary policy. Changing the rate of required reserves, the central bank directly affects the money supply and bank loans. An increase in the reserve ratio raises the amount of required reserves that banks need to keep. In other words, surplus reserves are transferred to obligatory, which reduces the ability of commercial banks to generate money through the provision of loans. At the same time, raising the reserve rate means reducing the size of the money multiplier, which further reduces the money supply.

Keywords: *monetary policy, reserve requirement rate, money supply, money multiplier, liquidity of banks.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Норматив обов'язкового резервування є одним із наймогутніших та найдавніших інструментів грошово-кредитної політики. Від часу його запровадження у 1913 р. [1, с. 118] точаться дискусії навколо цього інструменту та доцільності його застосування. В Україні питання освоєння Національним банком ринкових інструментів грошово-кредитного регулювання постало разом зі здобуттям незалежності у 1991 р. У перші роки незалежності ринок цінних паперів лише зароджувався, реальні процентні ставки були від'ємними внаслідок гіперінфляції, а нерозвиненість ринку векселів стримувала здійснення операцій на відкритому ринку. У цих умовах основним інструментом грошово-кредитної політики стала норма обов'язкового резервування [2, с. 432]. Норма резервування розглядається як потужний інструмент, що може раптово вплинути на ліквідність банків, оскільки визначає не лише розмір надлишкових резервів банків, а й розмір грошового мультиплікатора. Саме тому дуже важливо дослідити політику зміни нормативу обов'язкового резервування та зробити висновок щодо її ефективності з наданням рекомендацій з її поліпшення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичним питанням дослідження монетарних інструментів, а також окремим практичним аспектам застосування обов'язкового резервування присвячено праці багатьох українських учених, зокрема М.Ф. Пехновської, А.М. Мораза, Р.М. Набока, О.В. Дзюблюка, В.В. Герасименко, А.С. Гальчинського, М.І. Савлука, А.В. Сомик, В.І. Міщенко. Серед зарубіжних авторів теоретичні концепції функціонування системи обов'язкових резервів висвітлено у працях Г.Г. Фетисова, О.І. Лаврушина, С. Грея, Н. Телбона. Ці та інші дослідники розкривають здебільшого теоретичні аспекти. Проте серед праць вітчизняних науковців відсутні дослідження впливу обов'язкового резервування на основні макроекономічні показники, ліквідність та прибутковість банківської системи в сучасних умовах. Зазначена ситуація зумовлює необхідність подальшого дослідження проблем використання монетарних інструментів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз динаміки нормативу обов'язкового резервування Національного банку України та його значення в банківській системі країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Офіційною датою початку застосування

нормативу обов'язкового резервування є 1 вересня 1989 р., коли було створено фонд регулювання кредитних ресурсів банківської системи згідно з указівками Держбанку СРСР щодо перерахування 5% від залучених комерційними банками коштів за визначеними пасивними рахунками на окремий балансовий рахунок станом на перше число кожного звітного місяця [3, с. 138].

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», а також Законом України «Про Національний банк України», НБУ самостійно встановлює норматив обов'язкових резервних вимог для банків [4].

Для простеження динаміки середнього розрахункового нормативу обов'язкового резервування застосуємо рис. 1. Як бачимо, середня норма обов'язкового резервування суттєво зросла у 1993 та 1994 рр., коли рівень інфляції становив 10156% та 401%, відповідно [5].

Як бачимо з рис. 1, середня норма резервування знизилася до 15% у 1995 р. і залишалася незмінною до 1997 р. Наступне підвищення середнього розрахункового нормативу обов'язкового резервування до 16,5% спостерігалось у 1998 р. на тлі Азійської фінансової кризи та економічної кризи в Росії. У подальшому середній норматив обов'язкового резервування знижувався, досягнувши 2,1% у 2007 р. В останні роки норматив обов'язкового резервування підвищився з 3,5% у 2013 р. до 4,75% у 2018 р. (табл. 1).

У 2004 р. в умовах зростання інфляційних тенденцій, нестабільної ситуації на міжбанківському кредитному ринку, зокрема різкого зростання процентних ставок наприкінці року у зв'язку з необхідністю формування обов'язкових резервів, НБУ почав застосовувати більш жорстку політику обов'язкових резервних вимог [2, с. 439].

Національний банк України установив єдиний критерій диференціації норми резервування, а саме строковість, залучення банками коштів: за строковими вкладками юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 6%, за вкладками юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу та за коштами на поточному рахунках – 7% (табл. 2).

Загалом, як видно з табл. 1 та 2, починаючи з 2000 р. НБУ знижував рестрикційну спрямованість норми обов'язкового резервування. Розрахунковий норматив обов'язкового резервування знизився з 15% у 2000 р. до 2,1% у 2007 р. (табл. 3).

Норматив обов'язкових резервів за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств у національній валюті знизився із 7% у 2004 р. до 0% починаючи з грудня 2008 р. Встановивши нульовий норматив обов'язкового резер-

Рис. 1. Динаміка середнього розрахункового нормативу обов'язкового резервування.

Таблиця 1

Нормативи обов'язкового резервування у 2003–2004 рр.

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %					
	за короткостроковими депозитами нефінансових корпорацій у національній валюті	за короткостроковими депозитами домашніх господарств у національній валюті	за короткостроковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств в іноземній валюті	за довгостроковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств в іноземній валюті	за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств	
					у національній валюті	в іноземній валюті
20.11.2003–30.09.2004	6	2	10	8	8	12

Джерело: складено за [6]

ування за строковими депозитами, коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу у національній валюті, НБУ вирішив боротися з доларизацією економіки. Натомість норматив обов'язкового резервування за строковими депозитами, коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу в іноземній валюті знизився із 7–8% у 2004 р. до 3–5% починаючи з грудня 2008 р. (табл. 4)

Із 5 січня 2009 р. НБУ підвищив норматив обов'язкового резервування за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств в іноземній валюті з 3% до 4%, а за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств в іноземній валюті – з 5% до 7%. НБУ вирішив застосувати жорстку політику для стримування інфляції, яка сягнула 22,3% за 2008 р., незважаючи на світову фінансову кризу та падіння економіки. Із 1 липня 2009 р. було запроваджено норматив обов'язкового резервування за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів у розмірі 2%.

Починаючи з липня 2011, незважаючи на відновлення економіки та порівняно невисокі темпи інфляції, НБУ послідовно підвищував нормативи

обов'язкового резервування за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств із 2–6% у 2011 р. до 7–10% із 30 вересня 2013 р. Натомість норма обов'язкового резервування за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств в іноземній валюті підвищилася з 8% у 2011 р. до 10–15% із 30 вересня 2013 р. Загалом, 2012 та 2013 рр. увійшли в історію України як роки з найнижчими рівнями інфляції з 1991 р. Так, у 2012 р. рівень інфляції становив -0,2%, а в 2013 р. загальний рівень цін на споживчі товари зріс на 0,5%. Натомість ВВП України зріс на 0,2% у 2012 р. та впав на 0,02% у 2013 р. Суттєве підвищення норми резервування за дуже низьких рівнів інфляції та відсутності економічного зростання виглядає не до кінця обґрунтованим рішенням.

Із 31 грудня 2014 р. НБУ скоротив надмірну кількість нормативів обов'язкового резервування, залишивши лише два з них: 3% – за строковими депозитами (у національній та іноземній валютах) та 6,5% – за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу (табл. 5).

Загалом НБУ підвищив середній розрахунковий норматив обов'язкового резервування з 3,5% у 2013 р. до 4,75% у 2015 р.

Нормативи обов'язкового резервування у 2004–2011 рр.

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %				
	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів
	у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті	
01.10.2004–24.12.2004	7	7	8	8	–
25.12.2004–31.08.2005	6	6	7	7	–
01.09.2005–09.05.2006	6	6	8	8	–
10.05.2006–31.07.2006	4	4	6	6	–
01.08.2006–30.09.2006	2	3	3	5	–
01.10.2006–04.12.2008	0,5	4	1	5	–
05.12.2008–04.01.2009	0	3	0	5	–
05.01.2009–31.01.2009	0	4	0	7	–
01.02.2009–30.06.2011	0	4	0	7	2

Джерело: складено за [6]

Нормативи обов'язкового резервування у 2011–2013 рр.

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %							
	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств			за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів		
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті (крім російських рублів)	у російських рублях
01.07.2011–29.11.2011	0	6	2	0	8	0	2	2
30.11.2011–30.03.2012	0	7,5	2	0	8	0	2	2
31.03.2012–29.06.2012	0	8	2	0	8,5	0	2	0
30.06.2012–30.06.2013	0	9	3	0	10	0	3	0

Джерело: складено за [6]

Аналізуючи динаміку середнього розрахункового нормативу обов'язкового резервування та відношення ліквідних активів банків до їх капіталу на рис. 2, можемо зробити висновок про достатньо сильну залежність між обома показниками. Очевидно, НБУ корегував норму обов'язкового резервування, виходячи не тільки з динаміки основних макроекономічних показників, а й із динаміки ліквідності банківської системи. Протягом останніх років у банківській системі зберігався структурний профіцит ліквідності, головним чином, унаслідок наших операцій із купівлі іноземної валюти [7].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Метою грошово-кредитної політики НБУ на перспективу є забезпечення стабільності гривні як монетарної умови сталих темпів економічного зростання. Монетизація економіки, тобто насиченість економіки грошима, у майбутньому неминуче збільшуватиметься. Зі зростанням попиту на гроші Національний банк поступово зменшуватиме норму резервних вимог, що сприятиме активізації кредитно-інвестиційної діяльності комерційних банків, дасть змогу їм інтен-

Таблиця 4

Нормативи обов'язкового резервування у 2013–2014 рр.

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %								
	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств			за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств			за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів		
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті (крім російських рублів)	у російських рублях
	короткострокові	довгострокові		нефінансові корпорації	домашні господарства				
01.07.2013–29.09.2013	0	10	5	0	10	15	0	5	0
30.09.2013–18.08.2014	0	10	7	0	10	15	0	5	0
19.08.2014–30.12.2014	0	10	7	0	10	15	0	5	5

Джерело: складено за [6]

Таблиця 5

Нормативи обов'язкового резервування у 2014–2018 рр.

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %	
	за строковими депозитами	за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу
з 31.12.2014	3	6,5

Джерело: складено за [6]

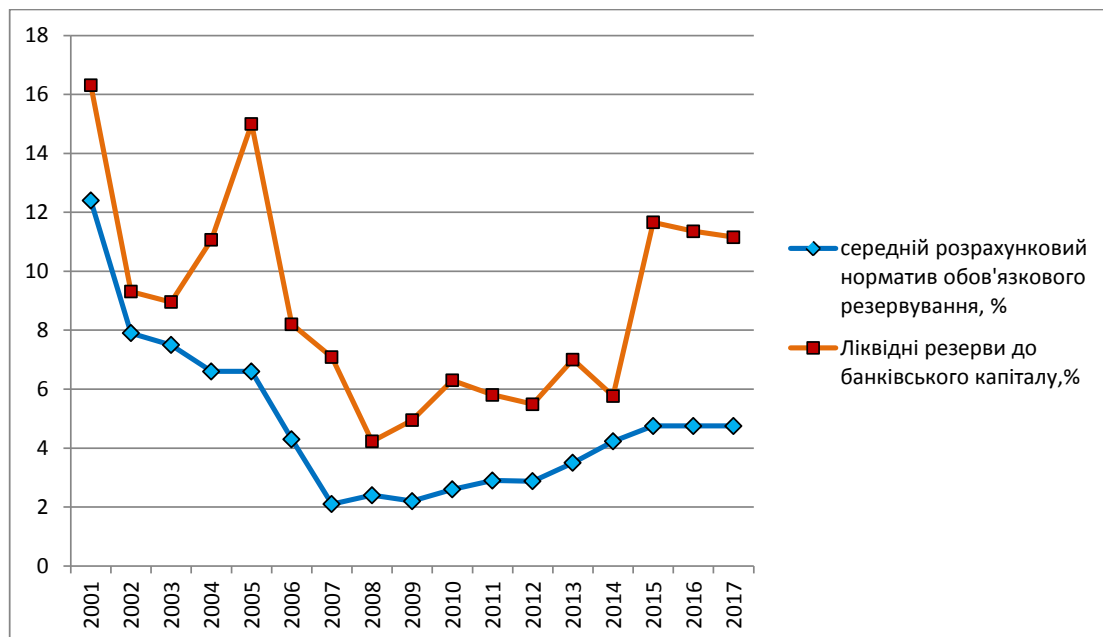

Рис. 2. Динаміка середнього розрахункового нормативу обов'язкового резервування та співвідношення ліквідних активів до банківського капіталу

сивніше підтримувати реальний сектор економіки. Разом із тим перехід НБУ до режиму таргетування інфляції та облікової ставки як основного інструмента грошово-кредитної політики знижуватиме роль та волатильність норми обов'язкового резервування.

Бібліографічний список:

1. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навчальний посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 278 с.
2. Центральний банк і грошово-кредитна політика : підручник / А.М. Мороз та ін. ; за ред. А.М. Мороза і М.Ф. Пуховкіної. Київ : КНЕУ, 2005. 556 с.
3. Грошово-кредитна політика в Україні / В.С. Стельмах та ін. ; за ред. В.І. Міщенко. Київ : Знання, КОО, 2003. 421 с.
4. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-ХІУ (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
7. Річний звіт НБУ за 2018 рік. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=96085959

References:

1. Adamyk V.P. (2002) Natsionalnyi bank i hroshovo-kredytna polityka [National bank and monetary policy]. Ternopil : Kart-blansh. (in Ukrainian)
2. Moroz A.M., Pukhovkina M.F., Savluk M.I. (2005) Tsentralnyi bank i hroshovo-kredytna polityka [Central bank and monetary policy]. Kyiv : KNEU.(in Ukrainian)
3. Stelmakh V.S., Yepifanov A.O., Hrebenyk N.I., Mishchenko V.I. (2003) Hroshovo-kredytna polityka v Ukraini [Monetary policy in Ukraine] Kyiv : Znannia. (in Ukrainian)
4. Zakon Ukrainy pro Natsionalnyi bank Ukrainy [Law of Ukraine on National Bank of Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna rada of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (accessed 26.06.2019).
5. Official site of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 26.06.2019).
6. Official site of the National Bank of Ukraine [Electronic resource]. Available at: <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (accessed 26.06.2019).
7. Annual report of the NBU for 2018 [Electronic resource]. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=8253030> (accessed 26.06.2019).